

Др Димо Вујовић

ОСТРОШКА СКУПШТИНА

Војно-политичке и економске прилике уочи Скупштине

Скупштина црногорских и бокешких родољуба која је одржана 8. фебруара 1942. године у манастиру Острогу представља најпотпунији израз и врхунац једне етапе народноослободилачке борбе у Црној Гори. Крајем 1941. и почетком 1942. године народноослободилачки покрет у Црној Гори постигао је значајне политичке и војне успјехе и постао снага која је озбиљно угрожавала позиције окупатора на том подручју. Захваљујући таквој снази он је могао да преодолети и тако тешке поразе као што је био онај на Пљевљима 1. децембра 1941. године, и да их чак претвори у значајан извор моралне снаге неопходне за мобилизацију све нових и нових бораца и формирање нових војних јединица. Неколико хиљада партизана вршило је честе нападе на окупатора који није могао успјешно да им се супротстави, па је зато евакуисао поједина мања мјеста, да би избјегао теже поразе. Тако је евакуисао прво Шавник и Жабљак, а затим, почетком 1942. године, Прахово, Лијеву Ријеку, Матешево, Колашин и нека друга мања мјеста. Ове јединице непријатељ је повукао у неколико већих градова, који су већ били добро утврђени и у којима су постојали јаки гарнизони. Захваљујући свему томе, у зиму 1941. 1942. године створена је пространа слободна територија, која је обухватала готово сву Црну Гору осим неколико већих градова. На овој територији развија се интензиван политички рад, којим су биле обухваћене десетине хиљада људи, жена и омладине.

Војне и политичке успјехе НОП-а у Црној Гори пратио је и развитак нове народне власти, која се у Црној Гори појављује управо заједно са првим уставничким пушкама у јулу 1941. године. Од тада па до Острошке скупштине формиран су многобројни сеоски, општински и срески народноослободилачки одбори, који су развили значајну активност и стекли велико искуство. ЦК КПЈ се труди да мрежа НОО покрије читаву Црну Гору, а посебно даје иницијативу за формирање среских НОО. Тако је 19. јануара 1942. године упутио директивно писмо неким окружним од-

носно мјесним комитетима да се на скупштинама делетата општинских НОО изаберу срески НОО. ПК је нарочито инсистирао да се у овим, као и у другим НОО, обезбиди руководећа улога Партије, поред осталог и на тај начин што је секретар Среског НОО требао да буде члан МК КПЈ. Они чланови одбора који нијесу чланови КП требало је да буду опробани родољуби.¹

ПК КПЈ је инсистирао да се сви НОО бирају, а не именују. Појаве именовања НОО ПК је критиковао, истичући потребу да изборне скупове треба добро политички припремити и залагати се да на њима буду изабрани најбољи.²

ПК КПЈ је посвећивао велику пажњу не само формирању одбора него и њиховом правилном раду. Зато је од ЦК КПЈ тражио ултутство о раду народноослободилачких одбора, јер је намјеравао да на основу њега напише правила о раду НОО.³ Уосталом, ти су се проблеми постављали и у другим крајевима Југославије, па су у ЦК КПЈ и Врховном штабу имали намјеру да још почетком јануара 1942. године напишу „правила о дужности нар. ослободилачких одбора“, како је то писао друг Тито руководству НОП Хрватске.⁴ Пошто, изгледа, та објашњења односно правила нијесу одмах дошла, ПК је јавио организацијама на терену да та правила неће сада писати, па је позвао организације да у вези с улогом и задацима НОО прораде чланке у „Борби“ бр. 1 од 19. X 1941. и бр. 15 од 18. XII 1941.⁵ Осим тога, на основу ових чланака у децембарском броју „Народне борбе“, органу ПК КПЈ за Црну Гору, Боку и Санџак, објављен је директивни чланак под насловом „Народноослободилачки одбори као привремене носиоци народне власти“.

Поред споменутих чланака, у којима се говори о карактеру и задацима НОО, а који су тада прорађивани на терену, за одређивање карактера и мјеста органа народне власти у Црној Гори од значаја је и писмо ЦК КПЈ од 22. децембра 1941. год. којим је, поред осталог, критиковано погрешно схватање НОО које

¹ Историјски институт Титograd, Архив за историју радничког покрета (АИИ), 522/II 1—11 (42), ПК КПЈ ОК КПЈ Цетиње, 19. I 1942; 454/II 1—9 (42), ПК КПЈ МК Кољашина, 19. I 1942; 447/II 1—10 (42), ПК КПЈ ОК Подгорица, 19. I 1942. — Директива за формирање среског НОО Никшић дата је неколико дана раније. — АИИ, 555/II 3—5 (42), ОК КПЈ Никшић Општ. ком. КПЈ Голубица, 14. I 1942; 462/II 1—6 (42), ПК КПЈ ОК КПЈ Никшић, 16. I 1942.

² Исто, 520/II 1—20 (42), ПК КПЈ ОК КПЈ Цетиње, 29. I 1942.

³ Исто, 462/II 1—6 (42), ПК КПЈ ОК КПЈ Никшић, 16. I 1942; 522/II 1—11 (42), ПК КПЈ ОК КПЈ Цетиње, 19. I 1942. — Вјероватно су искуство и потреба даљег развитка НОО у Црној Гори утицали на појаву познатих Фочанских прописа, тим прије што је њихов аутор, Миша Петијаде, претходно боравао у Црној Гори, а захтјев ПК КПЈ за Црну Гору и Боку, поред осталог, био један од непосредних повода да се ти прописи и напишу.

⁴ Зборник докумената и података о Народноослободилачком рату југословенског народа, (У даљем тексту: Зборник) V, 3, док. 1.

⁵ АИИ, 522/II 1—11 (42), ПК КПЈ ОК КПЈ Цетиње, 19. II 1942.

је дошло до изражаја у неким документима ПК КПЈ.⁶ На основу овог писма ПК КПЈ је 21. јануара свим комитетима и бироима хелија упутио директиву у којој се исправљају прешке из директиве од 20. новембра 1941. године и закључака покрајинског савјетовања од 7. децембра 1941. године. У вези с НОО тамо се каже: „Не смије се поставити да комунисти стварају НОО. Такво постављање је секташко и сужава политички масовну базу НОО. Већ само име НОО показује ширину његове базе: они су израсли из народноослободилачког устанка као органи борбе народа, које ствара сам народ од најбољих својих синова, оних који су спремни да се боре против окупатора”. Затим се указује на погрешно схватање да су НОО потчињени оружаним партизанским јединицама, јер су, обратно, јединице оружани органи народне власти. Најзад се објашњава да се НОФ укључује у рад НОО као један сектор; зато они који раде по НОФ-у треба да су чланови НОО.⁷

Често је указивано и на поједине конкретне задатке народноослободилачких одбора, као нпр. на потребу организовања народних стража као органа НОО, на нужност сређивања администрације и књиговодства и сл.⁸

Захваљајући свим овим директивама и предузетим мјерама, карактер и мјесто органа народне власти постају јаснији, а то им је омогућило успјешнији рад.

С обзиром на велику слободну територију крајем 1941. и почетком 1942. године, љубим рада органа народне власти постаје већи, а задаци сложенији. Да би те крупне задатке могли успјешно рјешавати требало је координирати и унапређивати њихов рад, а то ПК КПЈ и Главни штаб нијесу могли више да раде. Зато је требало формирати једно посебно општецрногорско тијело које би се о томе бринуло. Тако је, дакле, развој народноослободилачке борбе у Црној Гори крајем 1941. и почетком 1942. године, а посебно развитак народне власти, истако као нужност стварање једног централног органа народне власти, који је и формиран на Острошкој скупштини. То је био Народноослободилачки одбор за Црну Гору и Боку.

Али одржавање једне окупштине родољуба и формирање централног органа народне власти у Црној Гори диктирале су и друге потребе. У првом реду, потреба да се учврсти народно јединство у борби против окупатора. И поред великих успјеха НОП-а у Црној Гори крајем 1941. и почетком 1942. године, управо тада се појављује и једна велика опасност за њега, а то је активизација пете колоне, помоћу које окупатор жели да разбије НОП. Највећу опасност у овом погледу представљало је форми-

⁶ Зборник, III, 1, док. 168.

⁷ АИИ, 453/II 1—12 (42).

⁸ Исто 470/II 1—3 (42), ПК КПЈ ОК КПЈ Нишшић, 5. I 1942; 1568/IV 5е—1 (42), Штаб Дурмиторског НОПО.

рање четничког покрета и његово ступање у отворену борбу против партизана. Још у октобру 1941. године Дража Михаиловић је једним својим декретом именовао за четничког команданта Црне Горе мајора Ђорђа Лашића, а капетана Павла Ђуришића за команданта четничких одреда у Васојевићима и дијелу Санџака.⁹ Током новембра и децембра четници врло активно, али илегално, раде на формирању својих организација у Црној Гори, а већ крајем децембра они формирају и своју прву војну јединицу. Четници су за свој рад покушали да искористе и партизански пораз на Пљевљима, па су почели да све отвореније иступају против партизана. Окупатор је искористио ту околност, па је приступио окупљању свих антипартизанских снага у Црној Гори. У ту сврху организовао је у Цетињу једну конференцију представника сепаратиста и великосрпских елемената,¹⁰ чији је циљ био да се договоре о борби против партизана. Због тога Италијани пружају обилату помоћ свим петоколонашима, без обзира на њихове политичке концепције.

Четнички покрет се нарочито успјешно развијао у Васојевићима, гдје већ 2. јануара 1942. године пада прва четничка жртва у Црној Гори. То је био политички комесар Беранског партизанског батаљона Радомир Митровић.¹¹ Ускоро затим четници почињу отворени братоубилачки рат. Злочини које су четници починили у Барама Краљским и Лубницама, 20. односно 24. јануара 1942. године, јасно су говорили са каквим се непријатељем има посла. Ускоро је то потврдила и активност Баја Станишића у околини Даниловграда.

Руководство НОП у Црној Гори је увидјело каква опасност пријети јединству народа и уопште НОБ-и у Црној Гори од пете колоне. Зато је, поред енергичнијег иступања и војничког ликвидирања четничких група и организација у појединим крајевима (група Новице Ковачевића у Грахову, Перише Џаковића у дурмиторском крају и др.), током јануара 1942. године, појачан и политички рад у масама. ПК КПЈ је организацијама на терену стално писао о активизацији пете колоне, а посебно четника Драже Михаиловића, и истицао потребу будности и појачаног политичког рада и енергичног иступања против петоколонаша. Такво је нпр. било и његово писмо од 23. јануара упућено Окружном комитету Цетиње,¹² а 27. јануара упутио је и једно директивно писмо обласном, окружним и мјесним комитетима и биреоима ћелија, у коме указује на лоше искуство Васојевића, а партијске организације поново позива да неуморним политичким радом

⁹ Б. Јовановић, *Црна Гора и НОР и социјалистичкој револуцији* I, Београд 1960, 442/3.

¹⁰ *Саопштење Главног штаба НОПО за Црну Гору и Боку*, бр. 5 од 21. јануара 1941, Зборник грађе за историју радничког покрета Црне Горе, II, 328—330.

¹¹ Б. Јовановић, н. д., 448.

¹² АМИ, 510/II 1—15 (42).

спријече рад четника, да им се онемогући контакт с масама, да се разбију њихова упоришта и сл. ПК скреће пажњу да се при томе треба чувати разних лијевих и десних застрањивања.¹³ Упоредо са тим и Главни штаб НОП одреда за Црну Гору и Боку наређује подручним командама да појачају будност како се не би поновило оно што се десило у Краљским Барама и Лубницама.¹⁴

Партијске и друге организације су се трудиле да добијене директиве што успјешније спроведу у живот. Борба против пете колоне и очување јединства народа све чешће се појављују на дневном реду многобројних састанака и конференција. О интезитету тога рада говоре и многобројни прогласи који су позивали на будност и борбу за јединство народа, а који су издавани на свим нивоима, почев од бироа ћелије и штаба батаљона па до ПК КПЈ и Главног штаба.¹⁵

Осим тога, војни штабови појачавају контролу на својој територији, па издају наређење да се легитимишу сва непозната лица, да се појача будност и сл.¹⁶

Војна и политичка руководства се боре и за сваког појединца, прудећи се да људе одврате од издаје. Тако се штаб Ловћенског НОП одреда током јануара непосредно обратио појединим колебљивцима и онима који су већ били почели да иступају против НОБ, позивајући их да се окане петоколонашког рада.¹⁷

И партизанска штампа је поклањала доста пажње активности пете колоне, објављујући о томе више чланака.¹⁸

¹³ Зборник, III, 4, док. 27.

¹⁴ Исто, III, 2, док. 48

¹⁵ Тако се напр. биро Љешкопољске ћелије обраћа прогласом Љешкопољцима — АИИ, 2020/IV 6—10 (42); Штаб Рудинско-трепачког батаљона обраћа се народу рудинско-трепачке општине — АИИ 1975/IV 36—1 (42); МК КПЈ Шавничког обраћа се 13. јануара прогласом народу среза шавничког — АИИ, 1972/IV 6—3 (42); Штаб Комбинованог НОП одреда „Радомир Митровић“ обраћа се народу среза андријевичког — АИИ, 1781/IV 66—2 (42). То исто раде и друга партијска и војна руководства на терену, а крајем јануара то је урадио и Главни штаб НОПО за Црну Гору и Боку — АИИ, 1970/IV 25—10 (42).

¹⁶ Исто, 1563/IV 5а—9 (42), Штаб Дурмиторског НОПО свим штабовима батаљона, 18. I 1942.

¹⁷ Исто, 339/IV 4а—32 (42); 842/IV 4а—39 (42); 841/IV 4а—40 (42); 840/IV 4а—41 (42); 857/IV 4а—5 (42).

¹⁸ У *Народној борби* од децембра објављен је уводник под насловом „Народнослободилачка борба и издајници ове борбе“, а у броју од 15. јануара 1942. подице објављено је на ту тему неколико чланака као: „Борбе и издаје у Србији“, „Колебљивост — помоћ окупатору“, „Васојевићи — збјег окупатора и издајника“.

И *Саопштење* Главног штаба НОПО за Црну Гору и Боку објављује приличан број чланака о петој колони. У броју од 21. децембра 1941. објављени су чланци: „Разбијачи и издајници у новом руху“, „Др Новица Радовић служи се методама издајнице генерала Недића да би изазвао братоубилачку борбу“, „Људи гвоздене руке“; у броју од 12. јануара објављен је уводник „Пета колона — претходница и заштита окупатора“, а у броју од 1. фебруара такође уводник „Издајници у Црној Гори започели су братоубилачку рат“.

Као што се види, током јануара 1942. године развијена је врло жива дјелатност да се очува јединство црногорског народа, јер је то био један од главних услова за даљи развитак НОБ у Црној Гори. Али, није се остало само на директивама, прогласима, и конференцијама. Предузета је још једна врло значајна мјера за очување јединства црногорског народа, а то је било сазивање скупштине црногорских и бокешких родољуба у манастиру Острогу.

НОП у Црној Гори суочава се почетком 1942. године са још једним опасним непријатељем, — са глађу. Познате су ограничене економске могућности Црне Горе, а посебно црногорског села. У ратним условима те могућности су постале још ограничене. Промет између села и града потпуно је био замро, саобраћај такође. Због тога је већи дио црногорског народа био упућен на оскудне локалне изворе које је пружало црногорско село. Ако се томе дода да су многа села била попаљена и порушена, да је најбоља радна снага била или у војним јединицама или у затворима и логорима, да је у Црној Гори било много избјеглица, да је, поврх свега, то био зимски период, — онда је још јаснија слика тешких економских прилика у којима су се налазили црногорски народ и партизанске војне јединице. Током јануара партијска и војна руководства са терена све чешће извјештавају о тешком економском стању. Ево неких примјера: Штаб приморског батаљона „Стеван Штиљановић” пише 15. јануара о тешкој ситуацији погорелаца и других у Паштровићима, па каже: „Народ овога краја тешко је пострадао од стране гадног окупатора, више села је попаљено, а многа друга опљачкана, тако да тешко пати живећи на овој зими по трмицама и у преосталим кућама по неколико породица сабијено заједно, без одјеће, обуће, покривача и најосновнијих животних потреба”.¹⁹ МК Шавник, такође 15. јануара, пише: „Усљед паљевина, унињених у великом броју у овом срезу, интернирања, стријељања, избјеглица из Метохије и других крајева сиротиње има много коју би требало помоћи, што фонд не може да испуни, те народу до сада није указана никаква помоћ”.²⁰ Биро партијске ћелије липерске пише 29. јануара да у Липерима масовно гладују.²¹ О томе истоме неколико дана касније јавља и НОО села Загреде.²² Непријатељ је врло добро схватио да глад може искористити као најбољег савезника у борби против партизана, па је у вези са тим не без успјеха и предузимао извјесне мјере. И руководство НОП у Црној Гори схватило је какву опасност по успјешан развитак НОБ, представља глад, па је у тим данима као један од најактуелнијих задатака истакнута „борба против гладне

¹⁹ Зборник III, 2, док. 22.

²⁰ АИИ, 603/III 3—6 (42).

²¹ Исто, 594/III 3—16 (42).

²² Исто, 704/VI 3—2 (42).

смрти". Седамнаестог јануара ПК КПЈ пише свим окружним и мјесним комитетима и бироима ћелија једно директивно писмо посвећено овом питању. У томе писму се каже: „Економски положај широких народних слојева постаје из дана у дан све тежи. Крајње је вријеме да се одмах предузме све што је у нашој моћи да се сиромашном становништву притекне у помоћ"... "Као прву мјеру за помагање сиромашнима треба одмах спровести у живот следеће: народноослободилачки одбори, односно њихове секције народноослободилачки фондови, треба да одмах организују прикупљање добровољних прилога у натури и новцу, као и уписивање зајмова такође у натури и новцу". Затим слиједе конкретна упутства о вођењу спискова прилагача, о начину дијељења помоћи сиромашнима, о давању признаница, о набавци жита из Санцака и Албаније, о вођењу статистике и сл. ПК истиче да партијске организације својим политичким радом у масама треба да омогуће успјешно прикупљање прилога и зајмова, па у том циљу сазивати зборове и конференције на којима треба да говоре угледни партијци.²³

О тешкој економској ситуацији у Црној Гори и о предузетим мјерама ПК је обавјештавао ЦК КПЈ. Тако му је у писму од 22. јануара писао: „Економско стање је код нас врло тешко. Глад и биједа маса из дана у дан све више се повећавају. Прве мјере које смо подузели да би олакшали положај гладних састоје се у прилозима и зајмовима... Мораћемо такође приступити, али врло опрезно, и реквизицији". Зато је ПК тражио новчану помоћ од ЦК, како би могли куповати храну у Албанији.²⁴ На важност овог питања ПК КПЈ је скретао пажњу и преко свог органа „Народна борба". У децембарском броју овог листа објављен је чланак „Питање глади", у коме је указано на опасност од глади и планове окупатора у вези са тим, као и на задатке који из тога произлазе за народноослободилачке одборе. Чланак се завршава паролом „Нико у Црној Гори, Боки и Санцаку не смије умријети од глади". У „Народној борби" од 15. јануара објављен је чланак „Да нико не умре од глади!", у коме се још једном указује да је борба против глади саставни дио борбе против окупатора. Тамо, поред осталог, пише:

„Комунистичка партија позива све комунисте, све партизане, све родољубе у борбу против опасности која нам пријети од још једног непријатеља којег нам је довео окупатор, — који нам пријети од глади.

Борба против опасности од глади, то је још један начин борбе против непријатеља...

Борба против глади и борба с пушком у руци, то су само два начина једне борбе, борбе за исту ствар, за ствар народа...

²³ Зборник III, 2, док. 26.

²⁴ АИИ, 2839/III 1—1 (42).

Умјети штедјети и распоредити храну тако, да допре што дуже и што шире, — и то је скоро исто што и штедјети метке и ратнике, што и знали распоредити борце тако, да најсигурније и с најмање жртава побиједо непријатеља...”

Затим се каже да је набавити жито из сусједних покрајина и засијати сваку стопу обрадиве земље „исто што и стићи у сваку битку и бусију”.

Али и прије директиве ПК од 17. јануара политичка и војна руководства на терену предузимала су извјесне кораке у циљу рјешења овог проблема, па се осим прикупљању прилога приступило и другим мјерама. Тако је нпр. штаб Ловћенског одреда пописао имовину манастира у Врањини,²⁵ а штаб приморског батаљона „Стеван Штиљановић” заплијенио један магацин бивше банске управе и заплијењену робу раздијелио сиромашним породицама.²⁶ МК КПЈ Шавник је организовао набавку жита из Санџака.²⁷ Штаб бањско-вучедолског партизанског батаљона је 17. јануара издао наредбу да се због тешког економског стања војске приступи реквизицији, у ком циљу треба пописати ситну и крупну стоку, кромпир, купус, месо и жито.²⁸

И сам ПК КПЈ предузимао је извјесне конкретне мјере ради набавке намирница за потребе становништва. У два наврата послао је Мјесном комитету КПЈ Колашин 18000 динара за набавку жита у Санџаку.²⁹ Двадесет осмог јануара ПК пише Окружном комитету Подгорица да је „одлучио да чим прије створи могућност набавке извјесних количина намирница, нарочито кукуруза, које би се од стране Партије, а преко НОО дијелило најсиромашнијим”. У том циљу је одређен један члан Партије који ће из Албаније набављати храну и магационирати је у Кучима. Препоручује се окружном комитету да предузме сличне кораке.³⁰ Но полазећи од раније директиве, поједина партијска руководства су већ предузимала сличне кораке.³¹

Посебну активност у вези с овим развијали су народно-ослободилачки одбори. Борба против глади био је, дакле, један од основних задатака којим су органи народне власти требали да се баве у том тренутку. Али, тај задатак се није могао рјешавати парцијално, на нивоу једног села или општине. Била је потребна координирана акција свих органа народне власти на територији Црне Горе. Видјели смо да је функцију иницијатора и координатора тих акција вршио ПК КПЈ, улазећи чак и у

²⁵ Исто, 857/IV 4а—5 (42)

²⁶ Зборник III, 2, док. 22.

²⁷ АИИ, 603/III 3—8 (42). Петнаестог јануара овај комитет јавља да је већ приопћело 12 квинтала жита.

²⁸ Исто, 9711/IV 3а—164 (4) (препис).

²⁹ Исто, 454/II 1—9 (42).

³⁰ Зборник III, 2, док. 45.

³¹ Тако је биро Пиперске ћелије предузео кораке да се повеже са Кучима и да се отвори пазариште на Биоочу АИИ, 594/III, 3—16 (42).

такве детаље као што је давање упутстава о вођењу статистике, начина дијелења помоћи итд. Природно, такви послови су оптерећивали ПК, који, због свих осталих послова, није могао да се довољно бави и организацијом борбе против глади. Зато се формирање једног централног органа власти јавља као нужна претпоставка за успјешну борбу против гладне смрти.

Тако се, дакле, Острошка скупштина јавља као одговор на три основне потребе које је развитак НОБ у Црној Гори истицао почетком 1942. године, а то су: 1) потреба организовања што нормалнијег живота на великој слободној територији и, у вези са тим, доградња народне власти; 2) потреба да се очува јединство црногорског народа у борби против окупатора и 3) потреба да се мобилишу све снаге у борби против гладне смрти.

Припреме Скупштине

Полазећи од тога, руководство НОП-а у Црној Гори отпочело је у првој половини јануара 1942. године рад на организовању покрајинске скупштине родољуба. Тако је ПК КПЈ окружним и мјесним комитетима упутио писмо у коме их је обавијестио о одлуци „да сазове у најскорије вријеме једну покрајинску конференцију од родољубивих елемената без обзира на њихову политичку припадност... У обзир долазе добри родољуби, најистакнутији и најутицанији људи са подручја среза и то како са ослобођеног територија тако и са територија које контролише окупатор (из градова)”.³² Што се тиче задатака конференције, како се овај скуп назива у овом документу, каже се да на њој „треба да се претресу сва питања у вези Народноослободилачке борбе и јачања народног јединства у борби против окупатора и његових слугу”.³³ У опширном директивном писму, које је ПК упутио партијским рукавствима на терену, неколико дана касније, тј. 21. јануара, опет се говори о задацима ове скупштине. Ту се каже: „У циљу даљње изградње народне власти до покрајинских размјера одржаће се и конференција родољубивих елемената из Црне Горе и Боке... Тако проширивање НОО учврстиће народну власт и олакшаће мобилизацију материјалних средстава за фронт”.³⁴ У писму Централном комитету од 22. јануара ПК КПЈ каже да ће се на Скупштини изабрати народноослободилачки одбор за Црну Гору и Боку.³⁵

Осим о задацима Скупштине, у писмима је говорено и о томе како треба бирати и упућивати делегате. Тако је ПК КПЈ 13. јануара 1942. године упутио окружним комитетима распис

³² Исто, 452/II 2—8 (42).

³³ Исто.

³⁴ Исто, 453/II 1—12 (42).

³⁵ Исто, 2839/III 1—1 (42).

којим је тражио да му се пошаљу предлози, тј. имена лица која долазе у обзир за делегате. ПК је већ тада инсистирао на томе да ова Скупштина има што шири и репрезентативнији карактер, па се интересовао за поједине истакнуте грађанске политичаре, желећи да и они дођу на Скупштину.³⁶ ПК је у једном другом распису инсистирао да му мјесни комитети одмах, а најкасније 5 дана по пријему писма, директно или преко ОК предложе лица која са њиховог терена треба да учествују на овој скупштини. Опет се подвлачи „да се изаберу заиста најавторитативније особе у срезу”.³⁷ На основу ових расписа партијска руководства су прикупила податке са овојих терена и Покрајинском комитету КПЈ доставила спискове личности које долазе у обзир за Покрајинску скупштину. Тако је ОК Цетиње предложио са терена среза цетињског 16, а са терена среза барског 5 личности.³⁸ У неким случајевима предлози су долазили директно с терена. Тако је биро љешкопољске ћелије 15. јануара обавијестио Окружни комитет КПЈ Подгорица да су за скупштину родољуба извршили избор делегата по селима, па пошто нијесу знали колики ће број делегата ићи, одредили су из сваког села по једну до двије личности, чији је списак достављен Окружном комитету.³⁹ Из четири села Љешанске нахије (Парци, Градац, Станиселићи и Буроњи) предложено је девет родољуба.⁴⁰ Било је случајева да су окружни комитети КПЈ, обавјештавајући их о тридремама за Скупштину, мјесним комитетима сугерирали које личности треба позвати.⁴¹ Послије такве сугестије МК КПЈ Шавник је 27. јануара доставио Окружном комитету Никшић списак седморице људи, (од којих су двојица били чланови КПЈ,) који су предложени за делегате на овој скупштини родољуба.⁴²

Пошто је послове око избора делегата требало брзо извршити, било је извјесних нејасноћа. Тако нпр. Мјесни комитет КПЈ Грахово 24. јануара пише Окружном комитету КПЈ Никшић да имају мало родољуба који би могли доћи на Скупштину, јер су то све људи од 70 и више година, а млађи су на фронту, па питају да ли и ти људи са фронта могу бити делегати.⁴³

³⁶ Исто, 473/II 2—1 (42), ПК КПЈ ОК КПЈ Никшић, 13. I 1942; 512/II 2—2 (42), ПК КПЈ ОК КПЈ Цетиње, 13. I 1942.

³⁷ Исто, 452/II 28 (42), ПК КПЈ окружним и мјесним ком. КПЈ.

³⁸ Исто, 501/II 2—3 (42), ОК КПЈ Цетиње ПК КПЈ, 16. I 1942.

У једном извјештају Мјесног комитета КПЈ Бар наводи се 6 личности које су предложене за скупштину, а међу њима и један хоџа — АИИ, 584/III 3—18 (42). Нешто касније предложене су из Приморја још двије личности ради учешћа на скупштини — АИИ 118/III 3—28 (42).

³⁹ Исто, 595/III 3—7 (42).

⁴⁰ Исто, 4412/II 2—7 (42), препис.

⁴¹ Исто, 549/II 3—8 (42), ОК КПЈ Никшић МК КПЈ Шавник, 20. I 1942.

⁴² Исто, 605/III 3—15 (42)

⁴³ Исто, 538/III 3—13 (42)

Али у вези с избором делегата било је нејасноћа и друге природе. Било је, наиме, настојања да се на Скупштину шаљу само комунисти. Такво схватање нарочито је дошло до изражаја у Окружном комитету Никшић. Достављајући списак предложених делегата Покрајинском комитету, Окружни комитет Никшић је писао:

„Наше је мишљење да са територија ОК Никшић не би требало нико да долази на то и слична савјетовања осим чланова Партије, јер су они сви мртви у очима народа”. У писму се даље каже да народ све очекује од комуниста и чланова Партије, и да ради само оно што Партија хоће, јер је њен утицај у народу стопостотан. „Са таквом једном конференцијом” — пише даље ОК — „ови елементи могли би се повезати, добити могућност рада и нас запоставити и исти поново радити на рушењу народног јединства. Ти људи, можда су некад били популарни, али данас они немају никаквог утицаја у народу и са њиховим активизирањем ми би изгубили у очима маса, зато што дозвољавамо активизацију оних људи, који су лагали народ за вријеме бивших режима у Југославији”.⁴⁴

ПК КПЈ је одмах реаговао на овакво схватање, карактеришући га као уско и секташко, подвлачећи да на ситуацију треба гледати кроз призму покрајинску и земаљску и да се не треба плашити ничије популаризације, особито ако неко поштено ради и жели да се бори против окупатора. Уосталом, и сама Скупштина ће свакога извести на чистину, јер ће донијети проглас о досадашњим борбама, о непријатељима борбе, руководећој улози Партије и партизанима као јединој оружаном сили народа.⁴⁵ Захваљујући брзој интервенцији ПК, оваква схватања нијесу имала штетних посљедица у вези с припремама и карактером Острошке скупштине.

Када је ПК добио спискове предложених делегата, онда је из сваког среза од предложених изабрао по два делегата, који су свакако требали да дођу на Скупштину. При томе се водило рачуна да то буду врло утицајне личности, затим људи различитих професија и различитих политичких припадности, како би Скупштина имала што репрезентативнији карактер. Осим ова два које је одабрао ПК, сваки срез је имао да пошаље још по 3—4 делегата, чији је избор препуштен руководствима на терену. Тако је нпр. ПК КПЈ 19. јануара писао Окружном комитету КПЈ Цетиње да, осим двојице већ одабраних, пошаље још три делегата, од којих један треба да буде члан КП.⁴⁶ Окружном комитету КПЈ Никшић јављено је да са територије никшићког среза, укључујући и Прахово, пошаљу 6 делегата, али то није био дефинитиван број, јер им је наглашено да могу послати једног или

⁴⁴ Исто, 488/III 2—16 (42), ОК КПЈ Никшић ПК КПЈ, Извјештај бр. 4.

⁴⁵ Исто, 464/II 1—10 (42), ПК КПЈ ОК КПЈ Никшић, 23. I 1942.

⁴⁶ Исто, 2838/II 1—8 (42).

два делегата више.⁴⁷ Дефинитивне спискове делегата требало је послати ПК прије почетка Скупштине.⁴⁸

Деветнаестог јануара ПК је јавио окружним комитетима КПЈ да ће се Скупштина родољуба одржати 8. фебруара у манастиру Острогу. До тада није помињано мјесто и датум одржавања Скупштине. Ипак је препоручено да се мјесто и вријеме њеног одржавања држе у тајности и од самих делегата, осим од најпоузданијих.⁴⁹ Оваква предострожност је и разумљива, с обзиром на близину Острога јаким непријатељским гарнизонима и комуникацијама. Делегати су требали да стигну у Острог најдаље до 7. фебруара увече.⁵⁰ ПК је окружним комитетима препоручивао да се делегатима укаже потребна пажња, да им се обезбиједи пратња, а за старије — и коњи. Осим тога, препоручено је да делегати понесу собом храну, јер је исхрана толиког броја делегата представљала заиста проблем.⁵¹

Упоредо с овим, и у ПК-у су вршене потребне припреме за Скупштину, на чему су се нарочито ангажовали Иван Милутиновић и Божо Љумовић. Измијењена су мишљења о основним задацима које Скупштина треба да рјешава, па је у вези са тим размотрен предлог дневног реда и одређена два главна референта, и то И. Милутиновић и Б. Љумовић, израђен је нацрт прогласа и др.⁵²

Рад и одлуке Скупштине

Све припреме око Скупштине биле су на вријеме обављене, па се, како је било предвиђено, 8. фебруара у Острогу нашло 65 делегата из разних крајева Црне Горе.⁵³ С обзиром на активни-

⁴⁷ Исто, 471/II 2—9 (42), ПК КПЈ ОК КПЈ Никшић, 19. I 1942.

⁴⁸ Исто, 2838/II 1—8 (42), ПК КПЈ ОК КПЈ Цетиње, 18. I 1942.

⁴⁹ Исто.

⁵⁰ Исто.

⁵¹ Исто, — Иако је препоручено да делегати донесу храну, ПК је писао Окружном комитету Никшић да за скупштину купи 5 овнова, 80 килограма брашна или 15 килограма пасуља и потребну количину соли — (Исто, 471/II 2—9 (42), 19. I 1942).

⁵² Изјава Б. Љумовића аутору овога рада.

⁵³ То су биле следеће личности:

Андрија С. Вукосавовић, посједник из Црмнице (прешао на страну непријатеља), Алекса Маркуш, радник из Цетиња, Ватрић Зечевић, мајор из Васојевића, Благога Селић пензионер из Колашина, Блажо Марковић, свештеник из Црмнице, Блажо Мраковић, студент из Загарача, Волдан Котлица, судија из Жабљака, Божо Љумовић, приватни намјештеник из Подгорице, Бошко Милутиновић, учитељ из Пипера, Вудимир Томовић адвокатски приправник из Подгорице, Василије Радуловић, техничар из Бјелопавлића, Васо Поповић, сељак из Љешкопоља, Васо Томић управник поште из Ускока, Вељко Зековић, адвокатски приправник из Никшића, Видо Бурић, сељак из Катунске нахије, Војин Селић, студент из Колашина, Вуко Радонић, сељак из Доње Мораче (прешао на страну непријатеља), Данило Павичић, студент из Боке, Драго Вукосовић, капетан из Боке (прешао на страну непријатеља), Душан Драговић, учитељ из Горње Мораче, Душан Косић, сељак из Боке, Ђорђе Калезић, свештеник из Бјело-

зацију пете колоне и извјесне тенденције лијевог скретања, ваља нагласити да су ови делегати били људи различитих професија (радници, сељаци, учитељи, професори, службеници, љекари, инжињери, правници, студенти, официри, свештеници итд.) и различитих политичких убеђења тј. да су Скупштини присуствовали, осим чланова КП, и припадници разних грађанских партија. Та је чињеница јасно говорила о ширини НОП, о томе да у том покрету има мјеста свако ко је спреман да се бори против окупатора.

Скупштина је почела рад рано ујутру у просторијама манастирског конака. Радом је руководило радно предсједништво у саставу: Марко Стругар, сељак из Цеклина, др Симо Милошевић, професор универзитета из Боке, Саво Оровић, пуковник из Васојевића, Ђуро Јовановић, сељак из Павковића, и Радован Мијушковић, адвокат из Пјешиваца.⁵⁴ Изабран је и секретаријат Скупштине у саставу: Будо Томовић, адвокатски приправник из Подгорице, Вељко Зековић, адвокатски приправник из Никшића, и Богдан Котлица, судија из Жабљака.⁵⁵ Према сјећању Милинка Ђуровића, Скупштина је усвојила следећи дневни ред: 1) Народноослободилачка борба у Црној Гори и проблем пред којим

павлића, Ђуро Ив. Бошковић, адвокатски приправник из Црмнице, Ђуро П. Јовановић, сељак из Бјелопавлића, Ђуро Раосављевић, капетан у пензији из Липова, Иван Вујошевић, публициста из Куча, Иван Милутиновић, приватни намјештеник из Шипера, Јанош Симоновић, свештеник из Колашина, Јефто Павић, адвокат из Никшића, Јован Вучетић, сељак из Прахова, Јован Ђуровић, сељак из Љешанске нахије, Јован Ђетковић, публициста из Љешанске нахије, Крсто Попивоца, студент из Катунске нахије, Лабуд Вукчевић, сељак из Зете, инж. Лазар Ђуровић, управник задруге „Сељачка самопомоћ“ из Бјелопавлића, Марко Вујачић, бивши сенатор из Никшића, Марко Косић, сељак из Боке (прешао на страну непријатеља), Марко Савићевић, новинар из Бјелопавлића, Марко П. Стругар, сељак из Цеклина, Милан Кецојевић, сељак из Вучег Дола, Милан Ковачевић, сељак из Грахова, Милинко Ђуровић, адвокатски приправник из Жупе Никшићке, Милош И. Булатовић, капетан у пензији из Роваца, др Милутин Калжић, виши чиновник Монопола из Љешанске нахије, Мирко Вешовић, адвокат из Матешева, Михаило Ј. Никитовић, сељак из Језера, Никола В. Кривокапић, судија из Катунске нахије, Радован Зоковић, књижевник из Васојевића, Радован Мијушковић, адвокат из Пјешиваца, Радован Радуловић, свештеник из Комана (прешао на страну непријатеља), касније се пасивизирао), Радован Б. Самарџић, учитељ из Трепача (прешао на страну непријатеља), Радоје Дакић, металски радник из Пиве, др Радоје Мијушковић, љекар из Пјешиваца, Радоња Голубовић, адвокат из Берана, Радоња Кркелјић, сељак из Братоножића, Ристо Перовић, потпуковник из Бјелопавлића, Ристо П. Радовић, сељак из Бјелопавлића, Саво Ковачевић, сељак из Прахова, Саво Ђурђић, сељак из Језера, Саво Ј. Оровић, пуковник из Васојевића, др Симо Милошевић професор универзитета из Боке, Симо Ђ. Поповић, свештеник из Куча, Стојан Церовић, професор из Дробњака, Тодор Миловић, сељак из Бањана, Шпиро Срзентић, сељак из Приморја.

Овдје су делегати наведени оним редом и са оним занимањима како је то објављено у прогласу Скупштине.

⁵⁴ М. Ђуровић, *Острошка скупштина*, Чептрдесет година, Зборник сјећања, књ. VII 1941—1945, Београд 1961, 15.

⁵⁵ Исто.

она данас стоји; 2) Народноослободилачки партизански одреди — оружана сила народа; 3) Дискусија; 4) Избор народноослободилачког одбора за Црну Гору и Боку; 5) Избор комисије за састав прогласа;⁵⁶ 6) Евентуалије.

Реферат о првој тачки дневног реда поднио је Божо Љутовић, политички секретар ПК КПЈ, а о другој тачки Иван Милутиновић, делегат ЦК КПЈ и командант Главног штаба НОПО за Црну Гору и Боку, који је иначе давао основни тон како припремама тако и самом раду скупштине.⁵⁷ На основу поднесених реферата развила се врло жива дискусија, која је трајала више часова. У дискусији су, осим осталих, учествовали: пуковник Саво Оровић, сенатор Марко Вујачић, свештеник Симо Поповић, адвокат Јефто Павић, инжењер Милутин Кажичић, мајор Батрић Зечевић, професор Стојан Церовић, сељак Душан Косић, свештеник Јагош Симоновић, публициста Марко Савићевић, капетан Милош Булатовић, Сава Ковачевић, свештеник Блажо Марковић.⁵⁸

Пошто је детаљно претресала тако значајна питања као што су: борба против окупатора, борба против пете колоне и јединство црногорског народа, даља изградња народне власти, борба против глади и многа друга, Скупштина је изабрала Народноослободилачки одбор за Црну Гору и Боку од 22 члана. То су били родољуби из свих крајева Црне Горе. У дискусији су истакнути основни задаци овог одбора, а они су формулисани овако:

„Да организује, изгради и повеже све народноослободилачке одборе (сеоске, општинске и средске), да их подигне на степен праве народне власти, да их оспособи да постану живи центри наше позадинске организације. . .

Да организује и поведе најодлучнију борбу против глади, против гладне смрти, којом непријатељ жели да нас помори. . .

Да мобилише цио народ у борби против пете колоне.”⁵⁹

⁵⁶ У једном сјећању објављеном у 13. јулу бр. 2 од 28. фебруара 1950. године, Јован Ђетковић каже да су изабране двије комисије: једна за резолуцију, а друга за проглас, те да је Скупштина усвојила резолуцију и проглас. Ова тврдња је погрешна, јер Скупштина није донијела никакву посебну резолуцију — прихватила је само проглас.

⁵⁷ Реферати нијесу били написани, већ су референти на основу билежака усмено излагали проблеме. Те билешке нијесу сачуване. Није сачуван ни записник Скупштине, из кога би се могао видјети опширнији садржај ових излагања. У својим сјећањима, Ј. Ђетковић цитира излагање И. Милутиновића. То је вјероватно једна слободна реконструкција направљена по сјећању послје више година, као и на основу прогласа Скупштине из кога се дословно наводе читаве реченице и пасуси и цитирају као Милутиновићево излагање. И Ј. Јовановић у чланку *Прва година народне власти у Црној Гори*, објављеном у *Правном зборнику* бр. 3 за 1963. годину, цитира дјелове Милутиновићевог излагања, али не наводи на основу чега их цитира.

⁵⁸ *Народна борба* год, II, бр. 2—3, фебруар 1942, *Зборник* за рад. покрет Црне Горе, II, 96.

⁵⁹ *Зборник* III, 2, док. 65.

Да би успјешно остварио ова три задатка, као и све остале, Скупштина је Одбору ставила на располагање сву оружану силу народноослободилачких партизанских одреда Црне Горе.⁶⁰

Други значајни акт Скупштине био је проглас народу Црне Горе и Боке. Он је замишљен као програмски докуменат, па је његовом доношењу посвећена посебна пажња. Изабрана је комисија, која је касније поднијела Скупштини проглас на претрес и усвајање. У прогласу је дата оцјена ситуације и истакнути основни задаци НОП Црне Горе. На почетку је истакнуто да „јединство свих родољубивих снага... мора бити основа сваке даље борбе”. Затим се говори о борбеном духу црногорског народа и његовој љубави за слободу. Зато он и није примио капитулацију и окупаторске планове да помоћу пете колоне завлада Црном Гором, него се дигао на оружану борбу. „Тој борби” — каже се у прогласу, „пришли су сви прави родољуби и у тој борби настали су партизански одреди, као оружана сила свога народа, у чије редове су ушли најбољи синови црногорског народа и народа Боке, без обзира на њихову ранију политичку и партијску припадност. Партизански одреди најбоља су гаранција да ће борба против фашистичког окупатора бити вођена до побједи, да ће на ослобођеном територију народу бити загарантована народна демократска власт, и најзад, да ће по коначном ослобођењу народу бити осигурано да својом слободном вољом одлучи о својој даљој судбини”.

Наредни дио прогласа посвећен је раду пете колоне помоћу које окупатор жели да угуши народноослободилачку борбу црногорског народа. Истакнута је озбиљност ове опасности, па је као најубојније оружје против ње препоручено да се чува и јача народно јединство.

Затим се говори о потреби даље оружане борбе против окупатора, ради чега треба јачати партизанске војне јединице и сузбијати формирање било каквих других формација. У прогласу се истиче да та борба може бити успјешна ако се повеже са борбом других југословенских народа. „Морамо се повезати са свим народима Југославије, који исто тако воде борбу против окупатора, у првом реду са свим Србима и Хрватима. Ми морамо остварити братоку сарадњу са њима у интересу заједничке борбе”.

Пошто су наведени основни задаци новоформираног Народноослободилачког одбора за Црну Гору и Боку, у прогласу је истакнута повезаност борбе црногорског народа са борбом савезника, а посебно борбом Совјетског Савеза. „Наша је дужност да борбом, непрестаном борбом, не дозволимо да ни један непријатељски војник не оде из наше земље на источни фронт. Армије наших савезника боре се за нас. Ми се морамо борити и за армије

⁶⁰ Исто.

наших савезника, јер је то борба за нас, за нашу будућност, за срећан живот у слободи”.⁶¹

Као што се види, проглас је обрадио ову проблематику НОБ у Црној Гори, и формулисао њене основне задатке. Па се може слободно рећи да је представљао политичку платформу НОП Црне Горе у оном тренутку. Одмах послје Скупштине проглас је умножен у 3.500 примјерака и растуран по читавој Црној Гори. Он је прорађиван на састанцима и скупштинама НОО, на политичким конференцијама и другим скуповима, тако да је са његовим садржајем била углавном упозната већина црногорског народа.

Једна од основних карактеристика рада Скупштине било је јединство и једнодушност свих делегата, што су манифестовале све њихове дискусије, одлуке и проглас који је Скупштина донијела.⁶²

Расположење делегата изразио је још један докуменат који су нам учесници Скупштине оставили, а то је заклетва да ће они остати вјерни народу, да ће се борити до побједе, уписана у манастирску књигу и потписана од стране сваког делегата.⁶³

Пошто су успјешно обавили посао, делегати су се разишли 9. фебруара. Они су у све крајеве Црне Горе пренијели одлуке Скупштине. О реализовању тих одлука имао је да се стара посебно новоизабрани Народноослободилачки одбор за Црну Гору и Боку.

⁶¹ Исто.

⁶² Та чињеница је баш истакнута и на почетку самог прогласа Скупштине следећим ријечима: „На скупштини црногорских и бокелских родољуба, одржаној 8. фебруара ове године у манастиру Острог, дошло је до израза борбено јединство свих којима је народна слобода највећа и најпреча ствар, свих који су се борили, који се боре и који су спремни да се боре до коначне побједе. Дошло је до израза јединство свих родољуба без обзира на раније партијске и политичке подвојености, без обзира на различите погледе на свијет“. — О овој карактеристичној Скупштини говори се и у неким другим документима из оног периода.

⁶³ Ова заклетва гласи:

„На овом мјесту дје су се и наши дједови заклињали освети и слободи, ми, учесници конференције црногорских и бокелских родољуба, заклињемо се да ћемо остати вјерни духу свога народа, који је у борби за јуначку слободу стварао своје јунаке, pjesнике и светитеље, своје тврђаве и своје манастире — заклињемо се да нећемо објесити своје пушке док наша побједа не сагре и посљедњег фашистичког крвника, док наша побједа не осрећи живот наше дјеце и не отроне пробова наших предака.

Ко издао, браћо те јунаке...
крвљу му се прелили бадњаци,
крвљу кроно име ославило,
своју дјецу на њ печену ио!...
ко издао, браћо те јунаке,
рђа му се на дом распртила
за његовим трагом покајнице
ове жукале довијек лагале! — АИИ, 11236/VI 4—6 (42).

Оцјене Острошке скупштине

Једна од првих оцјена Острошке скупштине дата је неколико дана послје њеног одржавања — у распису који је 11. фебруара Народноослободилачки одбор за Црну Гору и Боку упутио свим средским, општинским и сеоским народноослободилачким одборима. Тамо је речено: „На скупштини је снажно манифестована солидарност и јединство погледа на сва политичка, економска и војна питања, без обзира на политичку припадност и погледе на свијет учесника скупштине, тако да историја нашега народа не памти јединственије и љепше манифестације у борби за слободу”.⁶⁴ Слична оцјена изнесена је и у извјештају који је 13. фебруара ПК КПЈ упутио Централном комитету КПЈ. Ту се посебно наглашава да је „снажно манифестована солидарност по свим питањима која су се на конференцији поставила”. Као позитивна страна истиче се и то да су као делегати у раду Скупштине учествовали и родољуби из редова грађанских партија, од којих „највише је било земљорадника, затим нешто демократа и по који црногорски федералиста и радикал”.⁶⁵

Ускоро затим је у „Народној борби” (за фебруар) објављен чланак „Скупштина црногорских и бокелских родољуба”. У овом чланку, се као једна од најзначајнијих њених карактеристика истиче једнодушност скупштине: На Скупштини црногорских и бокелских патриота било је људи разних погледа на свијест, разних политичких схватања и праваца, па ипак скупштина је била потпуно јединствена — њен велики политички значај састоји се у њеној јединствености”.

У вези с избором Народноослободилачког одбора за Црну Гору и Боку у чланку се каже да „тај избор и тај одбор имају историоки значај, они су историска ријеч народа Црне Горе и Боке, патриотска одлука конференције црногорских и бокелских родољуба. Одбор је — одлука скупштине, и он је створен да би спровео и спроводио одлуке скупштине, вољу народа који је своју борбу и своју судбину узео у своје руке”.

За проглас Скупштине се каже да све што је у њему речено, да је то „било речено из уста читаве скупштине, из уста читавог јуначког и слободарског народа — у чије је име скупштина говорила и радила”.

Затим се говори да дјело скупштине има „велики морални и национални значај”, који ће осјетити најшири слојеви народа.⁶⁶

Јавила се, међутим, и једна скроз негативна оцјена Скупштине, и то мјесец и по дана по њеном одржавању, када су се већ у пракси могли видјети њени огромни позитивни резултати. Ту

⁶⁴ Исто, 10635/VI 1—82 (42).

⁶⁵ Зборник III, 2, док. 70.

⁶⁶ Народна борба год. II, бр. 2—3, фебруар 1942, Зборник за ист. рад. покрета Црне Горе, 94—98.

негативну оцјену дао је делегат Врховног штаба Милован Ђилас, који је 24. марта 1942. године Врховном штабу писао сљедеће:

„Конференција родољуба која је одржана у Острогу није примљена добро од маса. Инстинктивно, масе су осјетиле да је то сарадња с маскираним петоколоницима, док су наши другови ишли погрешном линијом остваривања неког националног блока, под изговором: какви су да су ти грађански политичари, важно је да се они сада изјасне и на тај начин, кад издају, демаскирају. Уствари, дошло је до тога да су се они добро маскирали с том конференцијом и олакшали себи пут ка деморализацији маса. Карактеристично је да су ти назови демократи иступали далеко левље од наших људи: за Стаљина, за совјетски поредак, за борбу против госпде, попови који су били тамо говорили су против бога и цркве итд. Убрзо су многи прешли на страну Баја Станишића, а ово њихово „лијево“ иступање имало је само за циљ да масама претстави како ми водимо класни а не национални рат. Обистинило се оно што сам ја на основу држања тих група у јулским акцијама рекао другу Старом о тој конференцији док сам још био тамо”.⁶⁷

Као што се види, Ђилас је још прије овог писма и прије доласка у Црну Гору, тј. док се налазио у сједишту ЦК и Врховног штаба, негативно оцијенио Острошку скупштину.

Анализа рада НОО за Црну Гору и Боку и спровођење у живот одлука Острошке скупштине показале колико је ова оцјена погрешна. Сада ћемо указати само на неке њене фактографске нетачности. Из Ђиласове оцјене излази да су скупштини присуствовали многи „маскирани петоколоници“, да су убрзо „многи прешли на страну Баја Станишића“ итд. А ево како стоје чињенице: од 65 делегата Острошке скупштине, само су шесторица прешла на страну непријатеља, и то углавном пошто је Ђилас писао овај свој извјештај. Онда када је Ђилас писао извјештај, само је један, а не „многи“, од делегата био прешао на страну Баја Станишића, па се и он касније пасивизирао. И то је било све јер ни касније ниједан од делегата није пришао Бају Станишићу. Остала петорица која су напустили народноослободилачки покрет били су из других крајева Црне Горе. Као што се види, осим незнатних изузетака, готово сви делегати Острошке скупштине остали су до краја вјерни народноослободилачкој борби.

Позитивну оцјену Острошке скупштине дао је друг Тито, управо критикујући и одбацујући горње Ђиласове оцјене. Чим је примио Ђиласово писмо он је 28. марта о Острошкој скупштини и Ђиласовим оцјенама писао сљедеће:

„Ја мислим да ти немаш посве право када потпуно негираш целисходност оне манастирске конференције и бирање Народноослободилачког одбора за Црну Гору. Ту може бити ријечи о овом или оном лицу, односно може бити ријечи о појединцу, о његовим

⁶⁷ Зборник III, 4, док. 76.

петоколониашким намерама, али се не може читавој тој скупштини дати онакав карактер какав си га ти приказао. Уколико се поједини учесник те скупштине покаже као петоколониаш, ви имате пуно могућности, баш на основу закључака те скупштине, да водите против таквих најодлучнију борбу и да их жигошете пред народом”.⁶⁸

Најбољу и најтачнију оцјену Острошке скупштине дала је сама пракса. Та оцјена је врло висока, јер Острошку скупштину ставља на једно од најистакнутијих мјеста у историји народно-ослободилачке борбе Црне Горе.

НОО за Црну Гору и Боку и спровођење одлука Острошке скупштине

Народноослободилачки одбор који је Скупштина изабрала састао се исти дан и изабрао свој извршни орган од три члана (Божо Љумовић као секретар и чланови Лазар Ђуровић и Иван Вујошевић). Чланови пленума, који су били из свих крајева Црне Горе, одмах су се разишли на терен, а на окупу је остао Извршни одбор. На основу прогласа, дискусија и задатака који су истакнути приликом његовог избора, Одбор је развио врло плодну активност. Одмах је издао два врло значајна документа. Први је мјешавина прогласа и расписа који је 11. фебруара упућен свим ореским, општинским и сеоским народноослободилачким одборима. На почетку овог документа, у стилу прогласа, говори се о вјековној борби црногорског народа за слободу и независност, за које се боре и партизани, односећи значајне побједе и стварајући велику слободну територију на којој су формирани органи нове привремене народне власти. Затим се говори о формирању НОО за Црну Гору и Боку и објашњавају разлози његовог формирања. О томе се каже сљедеће: „Да би рад одбора одговорио задацима који се пред њима постављају и да би читав рад ових одбора био централизован и јединство нашег народа било потпуније — на скупштини црногорских и бокелских родољуба одржаној 8. фебруара ове г., у манастиру Острогу, шездесет пет делегата из свих орезава Црне Горе и Боке изабрали су народноослободилачки одбор за Црну Гору и Боку у који су ушли претставници свих орезава са овог подручја”.

Пошто је истакнуто јединство до кога је дошло на скупштини, формулисани су у четири тачке основни задаци народноослободилачких одбора. То су управо оне исте четири тачке које су изнесене у познатом чланку „Народноослободилачки одбори морају постати истински привремени носиоци народне власти”, који је објављен у „Борби” бр. 1 од 19. октобра 1941. год. а које су касније поновљене у чланку „Народноослободилачки одбори као

⁶⁸ Исто, II, 3, док. 90.

привремени носиоци народне власти”, објављеном у децембарском броју „Народне борбе”. У овом документу те су тачке готово дословно преписане, с тим што су у нечему допуњене на основу праксе НОБ у Црној Гори. У њима су формулисани следећи задаци НОО:

1) Да организују читав народ, како би се партизанима на фронту обезбиједило све што им је потребно;

2) Да обезбиједе ред у позадини (овдје се о народним стражама и борби против петоколонаша говори нешто опширније него у чланцима у „Борби” и „Народној борби”);

3) Да организују снабдијевање и исхрану становништва, а посебно сиромашних, и да покрену привредни живот на својој територији, и

4) Да раде на учвршћењу веза између позадине и фронта.

Затим се, опет парафразирајући напријед поменути чланак, говори о изворима прихода, који су у самом народу.

Овим документом одбори се обавјештавају и о формирању Извршног одбора НОО за Црну Гору и Боку, „који има да спроведе у живот одлуке пленума Народноослободилачког одбора за Црну Гору и Боку”.

На крају се траже подаци о народноослободилачким одборима и о политичкој и економској ситуацији на терену и дају нека обавјештења.⁶⁹

Много значајнији докуменат је онај 16. фебруара. То је опширно упутство за рад које је НОО за Црну Гору и Боку упутио свим среским, општинским и сеоским НОО. Пошто је ово упутство већ објављено⁷⁰ и доста опширно интерпретирано у досадашњој литератури,⁷¹ овдје ћемо се ограничити само на следеће напомене: Упутство је подијељено на пет поглавља. У првом се говори о реквизицији, па су врло опширно разрађена упутства како се она врши, о прикупљању статистичких података, вођењу потребних књига и сл. У овој глави се говори и о потреби уписивања зајмова за војску.

У другом његовом дијелу ријеч је о преузимању свих манастирских, црквених и задужбинских имања од стране НОО.

У трећем дијелу се говори о мјерама у циљу активирања привредног живота и помоћи сиромашним породицама.

У четвртном дијелу су обрађени проблеми одржавања јавног реда и јавне сигурности, говори се и о рјешавању кривичних и грађанских спорова од стране НОО.

⁶⁹ АИИ, 10635/VI 1—82 (42).

⁷⁰ Зборник III, 2, док 80.

⁷¹ Б. Јовановић, н. д., 746—749; Д. Булатовић, *Стварање и делатност Народноослободилачког одбора за Црну Гору и Боку*, Историјски преглед, 3—4, Загреб 1961, стр 165/6; Љ. Кандић, *Фочански прописи и пракса НОО до издавања ових прописа*. Анали Правног факултета у Београду, октобар—децембар 1961, 523—537.

Најзад, петим се поглављем траже подаци о залихама намирница.

Почетком фебруара 1942. године појавили су се и други документи који говоре о задацима и устројству народноослободилачких одбора, као и упутства о њиховом раду. То су познати Фочански прописи, који су настали на основу праксе НОО из свих крајева Југославије, у којима су ови одбори постојали и који су, природно, имали општејугословенски значај. Интересантно је питање да ли су ови прописи имали везе са одлукама Острошке скупштине и поменутиим документима НОО за Црну Гору и Боку, тим прије што су настали прије одржавања Острошке скупштине, тј. првих дана фебруара, и што их већ 4. фебруара налазимо у штабу Дурмиторског НОП одреда.⁷² Из упоредне анализе фочанских прописа и докумената Острошке скупштине и НОО за Црну Гору и Боку може се закључити да су ти документи настали независно једни од других. То се да објаснити чињеницом да фочански прописи нијесу дошли у Главни штаб НОП за Црну Гору и Боку и ПК КПЈ до одржавања Острошке скупштине. Штавише, може се поуздано рећи да нијесу стигли ни до 11. фебруара, јер, распис НОО за Црну Гору и Боку од 11. фебруара, у коме се говори о задацима НОО, у том случају, не би био написан само на основу чланка у „Ворби“ од 19. октобра 1941. године и праксе НОО у Црној Гори, него би природно био писан на основу фочанских прописа, у којима су задаци НОО побројани у десет тачака. Чак су и упутства о раду НОО, која је издао НОО за Црну Гору и Боку 16. фебруара, настала независно од Фочанских прописа. Ову чињеницу су констатовали и други аутори, било због тога што су сматрали да су фочански прописи настали касније од ових црногорских докумената,⁷³ или их је до тог закључка довела сама упоредна анализа докумената за које сматрају да су настали „готово у исто вријеме“.⁷⁴

Интересантно је напоменути да се Фочански прописи не помињу нитдје у сачуваној грађи било ПК КПЈ и Главног штаба било народноослободилачких одбора, не само у вријеме одржавања Острошке скупштине него ни касније. Изузетак чини поменути извјештај штаба Дурмиторског НОП одреда од 4. фебруара 1942. год. На терену се прорађују само документа Острошке скупштине и НОО за Црну Гору и Боку и у своме раду НОО се само на њих позивају. Због тога је умјесно поставити питање да ли су Фочански прописи, крајем зиме и почетком прољећа 1942. године уопште растурани по Црној Гори, или се задовољило документима Острошке скупштине и НОО за Црну и Боку.

⁷² С. Милошевић, *Датум настанка Фочанских прописа*, Историјски записи, 2, 1963, 310.

⁷³ Љ. Кандић, н. д., 530.

⁷⁴ Л. Гершковић, *Хисторија народне власти*, Београд 1957, 98.

Одмах послѣје Острошке скупштине приступило се врло интензивном раду на спровођењу у живот задатака које је ова поставила, а затим разрадио НОО за Црну Гору и Боку.

Како смо видјели, Скупштина је као први задатак поставила да се догради, повеже и учврсти мрежа народноослободилачких одбора. Један од најважнијих корака у реализацији овог задатка било је одржавање среских скупштина на којима су изабрани срески народноослободилачки одбори, јер се није стигло да се то уради прије Острошке скупштине. Среске скупштине су биле састављене од делегата из општина и присуствовало им је по неколико десетина делегата. Тако су нпр. на скупштини среза цетињског била 32 делегата.⁷⁵ Петнаестог фебруара одржана је скупштина за срез шавнички, а 18. фебруара скупштине за срез цетињски и срез никшићки. Тих дана је одржана и скупштина за херцеговски срез.⁷⁶ Ови су скупови одржавани у атмосфери и под непосредним утицајем тек одржане Острошке скупштине, па је и дневни ред на њима био углавном исти као и у Острогу.⁷⁷

На свим овим скупштинама прорађени су материјал са Острошке скупштине и документи НОО за Црну Гору и Боку, а направљен је и план прораде овог материјала по општинама и селима. Ниме, прво га је требало прорадити на општинским скупштинама, а затим и у сеоским одборима и на сеоским конференцијама.⁷⁸

На среским скупштинама бирани су пленуми среских одбора и извршни одбори по од 3—4 члана. Секретари среских одбора били су чланови мјесних комитета КПЈ. Водило се рачуна о томе да чланови одбора буду како познатији чланови КП тако и истакнути родољуби, и о томе да у њима буду и представници жена и омладине.

На скупштинама се „манифестовала апсолутна једнодушност и истовјетност погледа по свим питањима од стране свих делегата”, како се то каже у једном извјештају СНОО Цетиње.⁷⁹

⁷⁵ АИИ, 737/VI 2—2 (42), СНОО Цетиње НОО за Црну Гору и Боку 21. II 1942.

⁷⁶ Исто, 618/III 3—32 (42), МК КПЈ Шавнички ОК КПЈ Никшић, 4. II 1942; 523/III 2—9 (42), ОК КПЈ Цетиње ПК КПЈ за Црну Гору и Боку; 495/III 2—18 (42), ОК КПЈ Никшић ПК КПЈ за Црну Гору и Боку. 25. III 1942; 1177/III 4—6 (42), Извјештај Крста, Дана и Раша од 18. II 1942.

⁷⁷ Тако је нпр. дневни ред скупштине за срез цетињски био следећи: 1. Реферат о политичкој ситуацији и задацима НОО; 2. Реферат представника Штаба Ловћенског народноослободилачког одреда; 3. Читање и прорада прогласа и упутства са покрајинске конференције; 4. Избор пленума и извршног одбора и 5. Евентуалности. — Исто, 737/VI 2—2 (42), СНОО Цетиње НОО за Црну Гору и Боку, 21. II 1942.

⁷⁸ Исто.

⁷⁹ Исто.

Са скупштина су упућивана и поздравна писма НОО за Црну Гору и Боку, ПК КПЈ и Главном штабу.⁸⁰

У читавом овом послу око скупштина, учвршћивања НОО и популарисања одлука Острошке скупштине значајну улогу одиграли су делегати који су на њој учествовали.⁸¹

Врло значајан допринос учвршћивању НОО и јаснијем одређивању њихове физиономије дала је прорада материјала Острошке скупштине и НОО за Црну Гору и Боку. Већ смо рекли да су ти документи прорађени на средним скупштинама, на којима је направљен план његове и даље прораде. Спроводећи одлуке скупштине, СНОО Цетиње доставио је ове материјале свим општинским НОО, са препоруком да се темељито прораде у одборима, након чега ће секретар општинског НОО обићи све сеоске одборе и са њима прорадити ове материјале. Указујући на значај који ће ова прорада имати за одборе и одборнике, СНОО је писао: „Њихова прорада је неопходно нужна из разлога што је ово у неку руку закон који ће свакоме одборнику служити у пракси приликом спровођења у живот одлука које су постављене од стране НОО за Црну Гору и Боку“. У овом писму се даље каже да ове материјале треба читати и објашњавати и масама.⁸²

Прорада ових материјала унијела је много јасноће, па су одбори могли да развију врло живу активност.

Захваљујући Острошкој скупштини долази не само до ширења мреже и учвршћења НОО већ и до знатног пораста њиховог угледа и већег схватања значаја овог сектора рада. То се јасно види из једног писма Окружног комитета КПЈ Никшић Мјесном комитету КПЈ Жабљак од 27. фебруара, којим се пита зашто ништа не пишу „о раду Среског одбора и ако се тај рад поставља данас као врло важан. То особито последице конференције, која је одржана у Острогу, а на којој сте имали делегата. Настoje да рад у Одбору пође правилно.“⁸³

О тој позитивној промјени у гледању на значај и улогу НОО и рада у њима говори и чињеница да најбоље чланове КП повлаче из војске и распоређују их на рад у народноослободилачким одборима.⁸⁴ С обзиром на улогу и велики значај рада народно-

⁸⁰ Исто, 738/IV 2ц—100 (42), СНОО Цетиње Главном штабу, 21. II 1942; 208/VI 2—20 (42), СНОО Цетиње НОО за Црну Гору и Боку, 21. III 1942.

⁸¹ У вези с тим МК КПЈ Херцег-Нови писао је Окружном комитету Никшић сљедеће: „Доласком представника са конференције родољуба већ је дијелом извршена пропаганда у циљу стварања јединства маса за борбу и јачање НОО“. — Исто, 1177/III 4—6 (42).

⁸² Исто, 702/VI 1—7 (42), СНОО Цетиње свим општ. НОО, 22. II 1942.

⁸³ Исто, 550/II 3—18 (42).

⁸⁴ То потврђује један извјештај МК КПЈ Грахово у коме се каже: „Да би одбори добили што више замаха и осјетило се руководство КП повучено је из војске 9 партијаца одличних бораца јунака, који су постали секретари сеоских одбора, а то је урађено и са члановима Извршног НОО општинског одбора, гдје су ушла неколико друга партијаца, иначе популарни као хероји у нашој војсци“. — Исто, 624/III 3—42 (42), МК КПЈ Грахово ОК КПЈ Никшић, 24. III 1942.

ослободилачких одбора, од штабова партизанских одреда тражи се да се одборници не ангажују за страже и сличне послове, јер они имају пуно посла у обављању врло одговорних функција.⁸⁵ О зрелости народноослободилачких одбора најбоље говоре подаци о томе како су они извршили остала два задатка које је пред народну власт поставила Острошка скупштина.

Као што смо видјели, други задатак који је Острошка скупштина наложила Народноослободилачком одбору за Црну Гору и Боку био је „да организује и поведе најодлучнију борбу против глади”. Овај одбор је том задатку посветио велику пажњу. Прије свега, велики дио познатих упутстава која је издао 16. фебруара односи се на мјере које је требало предузети да се овај задатак успјешно обави. Сљедствено томе, одбори на терену су добар дио своје активности посвећивали борби против глади. То су чинили прикупљањем прилога, уписивањем зајмова, реквизицијом, конфискацијом, куповањем за новац, активирањем привредног живота на ослобођеној територији итд.

Прикупљање прилога било је већ и раније пракса којом се бавио НОФ. Прилози су прикупљани у новцу, храни, одјећи и другом материјалу. За прикупљени новац често су куповане намирнице.⁸⁶ Било је на хиљаде прилагача. Прикупљање прилога било је истовремено и политичка акција, јер се тиме манифестовала везаност за НОП. Зато је овој форми прибирања средстава стално посвећивана велика пажња. Посебно су купљени прилози за партизанске болнице и рањенике,⁸⁷ а понекад су организоване и посебне сабирне акције за сиромашне.

Немамо података о томе колико је прикупљено прилога на читавој територији Црне Горе. Чак ни за поједине срезове и општине. Али се ипак може рећи да су то била доста скромна средства, с обзиром на огромне потребе народа и војске.

Други начин прибирања средстава били су зајмови, али ни они нијесу дали значајније резултате, па је излаз тражен у реквизицији.

Реквизиција је, међутим била врло непопуларна мјера, па јој је народна власт приступила са дужном опрезношћу. У упутству НОО за Црну Гору и Боку од 16. фебруара опширно је објашњено како ову мјеру треба опроводити. Осим тога, завођење ове мјере требало је и политички припремити. То је рађено приликом прораде докумената Острошке скупштине и НОО за Црну Гору и Боку, а у вези са реквизицијом одржаване су и посебне конференције, на којима је народу објашњавана неопходност увођења ове мјере. Врло су чести извјештаји који говоре о политичкој активности у вези са реквизицијом.

⁸⁵ Исто, 936/VI 3—5 (42), СНО Целиње, Штабу Ловћенског НОПО, 18. III 1942.

⁸⁶ Исто, 600/III 3—22 (42), Општински комитет КПЈ Љуботинњ МК КПЈ Целиње (крај фебруара).

⁸⁷ Исто, 3862/VI 1—32 (42).

Осим политичких вршене су и друге припреме за спровођење реквизиције. Прије свега, да би се реквизиција могла правилно разрезивати требало је прикупити разне статистичке податке. Тако, је према упутствима НОО за Црну Гору и Боку требало прибавити податке о свим домаћинствима и броју њихових чланова, о количинама житарица и кромпира, о броју ситне стоке, крвава, волова, остале говеди, коња и магаради.⁸⁸

Народноослободилачки одбори су у вези с овим развили врло велику дјелатност, која није ишла без тешкоћа, јер сељаци понекад нијесу давали тачне податке. Зато су НОО издавали упутства како да се поступа са онима који прикривају храну.⁸⁹ У већини случајева сакривана храна је плијењена.⁹⁰ Народноослободилачки одбори су требали да воде књиге у које су уношени сви подаци о количини реквириране хране. Осим тога, они су требали да воде и разне магацинске књиге.

Пошто су прикупљени потребни статистички подаци, одбори су приступили реквизицији, држећи се упутстава НОО за Црну Гору и Боку од 16. фебруара, у којима је до детаља описано како се и у којој сразмјери врши реквизиција. Путем реквизиције одбори и војне јединице прикупљали су знатне количине хране, па је она постала главни начин снабдијевања војске и сиротиње.

Много рјеђа мјера била је конфискација. Она је примјењивана према народним непријатељима и онима који су прикривали храну и другу робу. Неки НОО су обавјештавали народ о овим мјерама.⁹¹

Поведена је акција и за куповање намирница, прије свега жита. На основу закључака Острошке скупштине требало је формирати тзв. набављачке одборе. Њихов је задатак био да у крајевима као што су Санџак, Зета, Албанија и др. организују набављање и куповину жита. НОО за Црну Гору и Боку посвећивао је велику пажњу формирању и активности ових одбора, па су поједини чланови овог одбора чак ишли на терен да лично формирају те одборе, као што је то био случај са формирањем одбора у Зети.⁹² Набављачки одбори су формирани при среским НОО. Тако нпр. МК КПЈ Шавник пише 4. марта да је при СНОО формиран набављачки одбор, који је већ предузео потребне ко-

⁸⁸ Зборник III, 2, док. 79.

⁸⁹ АИИ, 753/VI 1—33 (42), СНОО Никшић, — распис општ. НОО, 20. IV 1942.

⁹⁰ Исто, 642/VI 2—6 (42), Општински НОО Љуботињ, 8. III 1942.

⁹¹ Праховски НОО у свом саопштењу бр. 1 од 14. фебруара обавјештава народ о конфискацији имовине народних непријатеља који су прикривали храну и робу. Наведене су све количине конфисковане робе и како је то све подијељено народу и војсци. (Исто, 1984/VI 5—3 (42).

⁹² Исто, 739/VI 1—8 (42), НОО за Црну Гору и Боку СНОО Цетиње, 23. II 1942.

раке за набавку жита у Санцаку.⁹³ Срески НОО Цетиње обавјештавао је 18. марта НОО за Црну Гору и Боку да је при њему такође формиран овај орган и да је он већ предузео извјесне кораке за набавку жита у Зети и Крајини.⁹⁴

Формирани су и међуопштински набављачки одбори.⁹⁵

Набављачки одбори су наилазили на велике тешкоће и приликом набавке жита, а још више у вези с његовим транспортом. Због тога количине тако набављеног жита нијесу биле велике. НОО су водили посебне магацинске књиге, у које су уносили податке о житиу које су куповали набављачки одбори.⁹⁶

Као што се види, постојали су различити начини набавке хране и друге робе. Према наређењу Народноослободилачког одбора за Црну Гору и Боку, све је то требало дијелити по следећој пропорцији: 50% партизанима, 25% сиротињи, а 25% је стављано на располагање Главном штабу.⁹⁷

При свему овоме посебна пажња поклањана је сиротињи, јер се настојало да нико не умре од глади. У вези с тим а на основу упутства НОО за Црну Гору и Боку од 16. фебруара, прикупљани су разни подаци: о попаљеним и порушеним кућама, о избјеглицама, о породицама без земље, без хране и без радне снаге итд.⁹⁸ На основу овако прикупљених података угроженима је додјелјивана помоћ, о чему су посебну бригу требали да воде општински НОО.⁹⁹ Помоћ овим породицама пружана је на разне начине: додјелјивана им је храна из средстава НОФ-а, даване им посебне помоћи,¹⁰⁰ организован смјештај погорелаца и сиромашне дјеце.¹⁰¹ Посебно им је додјелјивано сјеме за прољећну сјетву. Тако нпр. НОО општине Луково доставља извјесну количину јечма, овса и кромпира да се раздијели најсиромашнијима на територији сеоског НОО Градачка пољана.¹⁰² Осим тога, НОО су

⁹³ Исто, 618/III 3—32 (42).

⁹⁴ Исто, 757/VI 2—7 (42).

⁹⁵ Тако је по наређењу СНОО Никшић 1. марта сазвано на Вилусима једно међуопштинско савјетовање народноослободилачких одбора Вањанског, Вучедолског, Ластанског, Цуцког и Кривошијског, у циљу формирања међуопштинског набављачког одбора и долговора о неким другим економским проблемима. — Исто, 9291/VI 6—48 (42), Праховски НОО, НОО Велике, 27. II 1942.

⁹⁶ Исто, 703/VI 6—33 (42), СНОО Цетиње распис општ. НОО, 9. III 1942.

⁹⁷ Исто, 739/VI 1—8 (42), НОО за Црну Гору и Боку СНОО Цетиње, 23. II 1942.

⁹⁸ Исто, 2854/VI 1—9 (42), Општински НОО Црмница Сеоском НОО Д. Брчели, 28. II 1942; 1037/VI 2—4 (42), Општински НОО Чevo, 3. III 1942; 762/VI 2—5 (42), Општин. НОО Чevo.

⁹⁹ Исто, 209/VI 1—2 (42).

¹⁰⁰ Општински НОО Луково обавјештава 15. III 1942. године о количинама сјена које се могу издвојити за попаљене Пјешивце (АИИ, 3843/VI 1—17 (42)).

¹⁰¹ Исто, 618/III 3—32, (42), МК КПЈ Шавник ОК КПЈ Никшић, 4. III 1942.

¹⁰² Исто, 3861/VI 1—3 (42), Општински НОО Луково Сеоски НОО Градачка пољана, 7. V 1942.

доносили одлуке да се оваквим породицама додјељује манастирска земља на обраду,¹⁰³ или пак да богатији сељаци уступају један дио земље на обраду овим породицама. Тако је нпр. НОО општине бањске својом наредбом бр. 12 од 9. марта 1942. године констатовао да на територији општине има много породица без посједа и да су резерве намирница за исхрану ових и других сиромашних породица мале. Зато, да би се избјегло умирање од глади, треба да се обради сваки педаљ земље и да свако ради. У том циљу одбор је сматрао да овим породицама треба додјелити нешто земље на обраду, па је наредио одборима да направе спискове ових породица, а затим да им имућни сељаци уступе дио земље, по могућности добровољно, а ако неће добровољно онда да одбори то сами одреде. У исто вријеме одбор је сматрао да имућни треба да овим породицама уступе и потребну количину сјемена и да им пруже помоћ око орања и сл. Наглашава се да се овако издвојена земља не узима у трајно власништво. Одбор је дао детаљна упутства како то све треба спровести.¹⁰⁴

Једна од мјера борбе против глади били су напори НОО да активирају привредни живот на ослобођеној територији. Још је у упутствима НОО за Црну Гору и Боку од 16. фебруара указано на двије основне мјере које треба да допринесу томе циљу, а то су отварање пазаришта и благовремено засијавање све обрадиве земље.

НОО за Црну Гору и Боку стално је поспјешавао отварање пазаришта. Позивајући се на закључке Скупштине и своја упутства од 16. фебруара, Одбор је 27. фебруара тражио од средњих одбора податке о мјестима гдје су отворена пазаришта као и о томе шта се на њима може добити. Одбор је имао намјеру да о томе обавијести све крајеве Црне Горе, како би трговина могла успјешније да се развија.¹⁰⁵

Одбори су у вези са тим предузели потребне кораке, па су одређена и мјеста за пазаришта. У исто вријеме одбори су одредили и цијене појединих производа, али су оне биле врло различите а то је отежавало размјену.¹⁰⁶

Пазаришта су отворана на више мјеста у једном срезу. Тако су нпр. у срезу цетињском била одређена четири таква мјеста.¹⁰⁷

Обично је било једно пазариште за неколике општине, о чему је одлучивано на међуопштинским састанцима одбора.¹⁰⁸

¹⁰³ Исто, 758/VI 1—20 (42), Општински НОО Велимље распис сеоским НОО, 17. III 1942.

¹⁰⁴ Исто, 760/VI 1—15 (42).

¹⁰⁵ Исто, 716/VI 5—5 (42).

¹⁰⁶ Исто, 710/VI 6—37 (42).

¹⁰⁷ Исто, 757/VI 2—7 (42) СНОО Цетиње НОО за Црну Гору и Боку, 18. III 1942.

¹⁰⁸ Исто, 761/VI 6—39 (42), Распис Општинском НОО Вањани.

О отварању пазаришта сељаци су обавјештавани преко сеоских НОО.¹⁰⁹ Срески НОО су обавијестили и НОО за Црну Гору и Боку како о пазариштима тако и о производима који се на њима могу добити и њиховим цијенама.¹¹⁰

С обзиром на близину фронта, на многим пазариштима није дошло до размјене.¹¹¹

Друга значајна мјера у овом правцу било је организовање прољећне сјетве. Циљ је био да не остане необрађено ни парче земље. Посебно је вођено рачуна о имањима која нема ко да обради. За извршење задатака у вези са сјетвом требало је мобилисати сву радну снагу. Зато су НОО издавали наредбе да нико не стоји без посла на прагу прољећне сјетве, већ да свакога треба запослити.¹¹² Формиране су и посебне радне чете, састављене претежно од омладине.¹¹³ Организацији и раду ових чета НОО су поклањали много пажње.

У вези са сјетвом одбори су се посебно старали о набавци сјемена. О томе се старао и НОО за Црну Гору и Боку, који је од њих тражио податке о количинама сјемена који се могу набавити за поједине културе.¹¹⁴ Прикупљено сјеме упућивано је тамо гдје је било потребно.¹¹⁵

Да би сјетва дала што боље резултате, одбори су предузимали и друге кораке као што је одређивање чувара за засијане њиве, сенокосе и сл. Утврђивана је и висина казни за разне похаре.¹¹⁶ Неки одбори су издавали наређења о ограђивању земљишта, брањевинама и сл.,¹¹⁷ а неки су својим прописима регулисали и давање земље у наполицу.¹¹⁸

Запажа се врло велика и интересантна нормативна активност појединих НОО, (нарочито Граховског, Бањанског и др.), у циљу регулисања поменутих и других привредних питања. Навешћемо само неке од тих аката. НОО општине Бањани издао

¹⁰⁹ Исто, 3851/VI 1—22 (42), Општински НОО Луково НОО Градачка Пољана, 19. III 1942.

¹¹⁰ Исто, 757/VI 2—7 (42), СНОО Цетиње НОО за Црну Гору и Боку, 18. III 1942.

¹¹¹ Исто.

¹¹² Исто, 2856/VI 1—11 (42), Општински НОО Црмница — распис сеоским НОО, 6. III 1942; 9282/VI 1—74 (42), Наредба бр. 20 Општинског НОО Бањани од 28. IV 1942.

¹¹³ Исто, 625/III 3—31 (42), МК КПЈ Грахово ОК КПЈ Њикшић, 3. III 1942.

¹¹⁴ Исто, 716/VI 5—5 (42), НОО за Црну Гору и Боку СНО Цетиње, 27. II 1942.

¹¹⁵ Исто, 3861/VI 1—3 (42), Општински НОО Луково Сеоском НОО Градачка Пољана, 7. V 1942.

¹¹⁶ Исто, 9277/VI 1—69 (42), Граховски НОО свим сеоским НОО, 10. IV 1942; 4441/VI 1—18 (42), исти истом, 16. III 1942; 752/VI 1—34 (42), Сеоски НОО Туплин, 21. IV 1942.

¹¹⁷ Исто, 749/VI 1—44 (42), Општински НОО Бањани — распис 6. V 1942.

¹¹⁸ Исто, 758/VI 1—20 (42), НОО Велимље — распис 17. III 1942.

је упутство и привремене одредбе о организацији рада и радних односа, у којима се детаљно регулишу питања као што су: извођење радова, формирање повјереништава за рад при сеоским НОО, радне чете, наднице и сл., рад на имањима бораца који су на фронту итд.¹¹⁹ НОО општине граховске издао је наредбе у вези са трговином, клањем стоке, санитарним приликама и сл.¹²⁰ Нешто касније он је регулисао и таква питања као што су: сјеча шуме, спремање ђумура за ковачке радње, запослење, добровољни прилози итд.¹²¹ Ради што веће штедње, бањански НОО је својом наредбом бр. 21 захтијевао да се не губи вријеме око празника и свадби и да се у вези са тим не праве велики трошкови. Зато је наређивао: 1) да се сви дани сматрају радним, 2) да се свадбе и славе обаве са што мање трошка, 3) забрањују се трпезе поводом погроба и парастоса.¹²²

Ми смо већ навели неке од активности које су НОО предузимали у циљу остварења задатака које је Острошка скупштина поставила у вези са борбом против глади. Иако нијесмо опширније улазили у анализу тих активности, јер то прелази оквире овог рада, чини нам се да и оно што је изнесено јасно говори о огромним напорима и врло живој и разноврсној дјелатности народноослободилачких одбора у борби против једне од главних опасности које су у оно вријеме пријетиле народноослободилачком покрету у Црној Гори, тј. против глади.

Трећи крупан задатак који је Острошка скупштина поставила пред нову народну власт јесте борба против пете колоне и за јединство народа. Као што смо видјели, томе је поклањана велика пажња и прије Острошке скупштине. Али од скупштине то чине и народноослободилачки одбори. Истина, било је тенденција да се они ограниче на рјешавање економских проблема и разних спорова. Народноослободилачки одбор за Црну Гору и Боку уочио је то, па је одмах интервенисао. Тако је 27. фебруара писао следеће: „Одбору мора бити јасно да се не смије задржати искључиво на економским питањима или пак претворити у установу која треба да решава спорове и расправе, он се мора претворити у орган за најширу мобилизацију маса за борбу против окупатора и његових слугу. Неуморним радом, преко зборова и конференција одбор мора радити на употпуњавању народне солидарности и народног јединства”.¹²³ Ова директива НОО

¹¹⁹ Исто, 756/VI 1—23 (42).

¹²⁰ Исто, 2853/VI 1—4 (42), Граховски НОО — распис 14. II 1942.

¹²¹ Исто, 4441/VI 1—18 (42), Граховски НОО — распис, 16. III 1942.

¹²² Исто, 1479/VI 1—39 (42), Наредба бр. 21 Општинског НОО Бањани, 4. V 1942. — Ова интересантна нормативна активност народноослободилачких одбора у Црној Гори у прољеће 1942. заслуживала би детаљнију и посебну анализу неког правног историчара.

¹²³ Исто, 713/IV 3а—136 (42), НОО за Црну Гору и Боку СНОО Цетиње, 27. II 1942.

за Црну Гору и Боку пренесена је општинским народноослободилачким одборима.¹²⁴ И заиста, народноослободилачки одбори су у том циљу организовали многобројне зборове и конференције.¹²⁵

На задатак борбе против пете колоне одбори су стално подсјећани. Тако је Срески НОО Цетиње упутио општинским НОО 16. марта распис у коме указује на активизацију пете колоне и потребу борбе против ње и истиче задатке народноослободилачких одбора у вези са тим, а прије свега чување позадине од роварења пете колоне. Зато је наређено да се формирају сеоске страже, које морају будно да мотре рад свих сумњивих.¹²⁶ Сличне расписе слали су и општински сеоским одборима.¹²⁷ Управо формирању сеоских стража као органа НОО у борби против пете колоне поклањана је посебна пажња. Инсистирало се да се те страже организују у свим селима.¹²⁸

Прогласи против пете колоне често су издавани и послије Острошке скупштине. Осим народноослободилачких одбора, издавала су их и руководства Партије и омладине,¹²⁹ затим штабови појединих војних јединица¹³⁰ и, најзад, појединци учесници Острошке скупштине. Тако је пуковник Саво Оровић 18. фебруара упутио Васојевићима проглас у коме их позива да одбаце издајнике четнике и не дозволе формирање друге војске осим партизана, који су једина народна војска. Позива их да се боре против окупатора, да чувају образ свога племена итд.¹³¹

Али и поред огромних напора народноослободилачких одбора и других политичких и војних фактора у Црној Гори, који су понегдје крунисани успјехом, није се могао сузбити и онемогућити рад пете колоне. Ослањајући се на обилату војну и економску помоћ окупатора, она је узимала све више маха.

¹²⁴ Исто, 699/VI 1—10 (42) СНОО Цетиње — распис општинским НОО.

¹²⁵ Срески НОО Цетиње писао је 18. марта НОО за Црну Гору и Боку: „Народни одбори испуњају путем конференција и зборова у свим општинама, раскринкавајући издајничку работу удружене пете колоне“. — Исто, 757/VI 2—7 (42).

¹²⁶ Исто, 759/VI 1—19 (42), ОНО Цетиње — распис општинским НОО, 16. III 1942.

¹²⁷ Исто, 3851/VI 1—22 (42), Општински НОО Луково НОО Градачка Пољана, 19. III 1942.

¹²⁸ МК КПЈ Прахово писао је 3. марта Окружном комитету КПЈ Никшић да су у свим селима формирали сеоске страже, које су повезане са командом мјеста, и да је у ове страже укључена и женска омладина. — Исто, 625/III 3—31 (42).

¹²⁹ Исто, 3053/V 2—5 (42).

¹³⁰ Исто, 2032/2019/IV 36—7 (42), 1960/IV 36—19 (42).

¹³¹ Исто, 1991/VI 5—5 (42).

Закључак

На основу свега што је до сада речено није тешко закључити какав је значај имала Острошка скупштина за рад и развој органа нове народне власти. Плодну активност народноослободилачких одбора привремено су прекинуле надмоћније снаге окупатора и пете колоне, које су успјеле да заузму слободну партизанску територију и потисну партизанске јединице са територије Црне Горе. Ипак, тиме није уништено историјско дјело Острошке скупштине, изражено у врло високом степену развитка народноослободилачких одбора на читавој територији Црне Горе. Остали су солидни темељи, остало је огромно искуство, које има општејугословенски значај, и јасне концепције на основу којих су, годину дана касније, обновљени органи народне власти који су потом развили пуну активност.

Али тиме се не исцрпљује историјски значај Острошке скупштине. Иако је одржана у жеку оружане борбе, она је примјер демократског рјешавања општенародних послова, јер је то прва црногорска скупштина на којој су истински представници народа, окупљени из свих крајева Црне Горе, суверено расправљали и одлучивали о најзначајнијим питањима од којих је зависила судбина црногорског народа. Значај ове чињенице прелази оквири Црне Горе, јер је ово прва земаљска скупштина у народноослободилачкој борби југословенских народа.

Али ако се ова чињеница погледа у свијетлу правилног рјешавања националног питања у Југославији, онда она добија и један посебан значај. Иако НОП Југославије није био још разрадио, чак ни поставио питање будућег државног уређења земље, пракса револуционарне борбе, осмишљена правилним теоретским постављањем националног питања, антиципирала је већ у првој години рата извјесна рјешења која су постала основица свега онога што се касније остварило. Зато Острошка скупштина, као прво суверено представништво црногорског народа, и Народноослободилачки одбор Црне Горе и Боке, као прва народна влада црногорског народа, иако су акцијом окупатора и пете колоне престали да постоје и дјелају, остају као солидни зачеци и темељи нове црногорске државности, на којима су се касније подигле зграде ЗАВНО-а и ЦАСНО-а Црне Горе и Боке.

На крају, Острошка скупштина, односно формирање Народноослободилачког одбора за Црну Гору и Боку, представља врло значајан корак на линији развијања и усавршавања самог система руковођења народноослободилачком борбом црногорског народа, па и са тог становишта заслужује посебну пажњу.

Због свега тога, дакле, није случајно што је Острошка скупштина окарактерисана као догађај од изузетног историјског значаја и као један од највиших домета народноослободилачке борбе у Црној Гори.

Dr Dimo Vujović

ASSEMBLÉE D'OSTROG

R É S U M É

L'assemblée d'Ostrog et la formation d'un organe de pouvoir général monténégrin apparaît comme résultat et réponse aux trois besoins fondamentaux que le développement de la lutte de libération nationale avait mis en évidence au commencement de 1942, et ce sont: 1) besoin d'organisation d'une vie normale autant que possible sur le territoire libre et par rapport à cela la surédification du pouvoir populaire; 2) besoin de conserver l'unité du peuple monténégrin en lutte contre l'occupant et 3) besoin de mobiliser toutes les forces en lutte contre la famine.

Après les préparations étendues l'assemblée s'est réunie au monastère d'Ostrog le 8 février 1942. A l'assemblée étaient présents 65 délégués de toutes les contrées du Monténégro. Bien qu'ils fussent des adhérents de différents partis politiques les délégués avaient manifesté une unité complète sur toutes les questions concernant la lutte de libération nationale, ce qui a trouvé son expression dans la proclamation de l'assemblée, qui est devenue un document élémentaire de programme du mouvement de libération nationale du Monténégro.

L'assemblée a choisi le Comité de libération nationale pour le Monténégro et Boka qui avait dû s'occuper de mettre en exécution les décisions de l'assemblée. Il a publié le 16 février les directives détaillées sur le travail des Comités de libération nationale. Se basant sur la proclamation de l'assemblée et de ses directives les comités de libération nationale ont déployé une activité très féconde qui fut abrégée vers la fin du printemps 1942 par l'offensive d'un ennemi supérieur constitué par des forces unies des Italiens, četnik et d'autres collaborationnistes. Mais ce fait n'a point diminué l'importance de l'assemblée d'Ostrog qui présente un des événements les plus importants en histoire du mouvement de libération nationale au Monténégro.